

Synteesi rintamanaisten muisteluista

Kaija Heikkinen: Yksin vai yhdessä. Rintamanaisten monta sotaa. Kultaneito X. Suomen Kansatietouden Tutkijain Seura 2012. 379 s.

Joensuun yliopiston naistutkimuksen emeritaprofessorin Kaija Heikkisen tutkimus perustuu sotatoimialueella työskennelleiden suomalaisten naisten muisteluihin kokemuksistaan toisen maailmansodan aikana. Heikkisen tausta etnologisen naistutkimuksen alalla sekä hänen aiempi kokemuksensa kulttuurintutkijana näkyy selvästi. Tämä tuo ainakin historiantutkijalle tuulahduksen tavasta tehdä tutkimusta, jota pitkät arkistolähdeviitteet tai pikkutarkka tapahtumahistoriallisen kontekstin luominen eivät raskautta. Kirjassa ei ole myöskään valokuvia tai karttoja rintamalinjoista. Kuvitukseen Heikkinen on käyttänyt Eero Caseliuksen piirroksia. Visuaalinen ratkaisu korostaa sitä, että tässä tutkimuksessa naiset ja heidän äänensä ovat pääosassa – niin kuin pitää ollakin.

Tutkimus liittyy sukupuolentutkimuksen suuntaukseen, joka problematisoi kansallisuuden ja sukupuolen yhteen kietoutumista sodan yhteiskunnassa. Aineistona Heikkinen on käyttänyt naisten julkaistua muistelukirjallisuutta. Hän on jakanut lähdeoteoksensa kuuheen ryhmään, mutta kaikkia yh-

distää se, että naiset kertovat elämästä sotatoimialueella tai sotaan liittyvissä tehtävissä. Teosryhmien luonnetta lähdemateriaalina Heikkinen ei analysoi. Naiset kirjoittavat usein puolustelemaan sävyyn, minkä vuoksi Heikkinen käsittää muistelut myös julkisiksi vetoomuksiksi. Tausta-aineistona on käytetty sekä miesten että naisten kirjoittamaa, sota-aikaa kuvaavaa kaunokirjallisuutta ja jonkin verran arkistoitua muistitietoa.

Heikkinen käsittelee aineistoaan selkeästi ja systemaattisesti, mikä tekee tutkimuksesta hyvin jäsenneilyn ja sujuvan, teemoittain etenevän kertomuksen. Lainaukset on nidottu, tosin kursivoituina ja lainausmerkeillä varustettuina, Heikkisen oman tekstin lomaan. Tämä hieman poikkeava esitystapa, jota Heikkinen kutsuu kolmanneksi tekstiksi, toimii hyvin. Koska lukija ei tiedä, keitä nämä naiset olivat tai mistä he tulivat, tuo heidän äänensä tekstin lomaan elävän naisnäkökulman rintaman arkipäivään ja myös sen ahdistiin kokemuksiin. Naisten ja Kaija Heikkisen mukana lukija pääsee vieraillemaan sotaolosuhteisiin, jossa naiset kotoistavat rintamaa laittamalla ruokaa ja hoivaamalla ”rintamaperhettä”, mutta kohtaavat myös ongelmia miehisen vähättelyn ja seksuaalisen häirinnän takia.

Naisten sotaa on Suomessa hallinnut Lotta Svärd -järjestön toiminnan ja merkityksen arviointi sekä lottien sotakokemuksen tutkimus, mitä Kaija Heikkinen myös korostaa. Hän kertoo hämmästyneensä niiden naisten määrästä, jotka työskentelivät sotatoimialueella lottajärjestön ulkopuolella. Heitä oli määrällisesti yhtä paljon kuin lottia, mutta tutkimusta heistä ei ole juuri ollenkaan. Lotat ovat olleet poliittisessa myötätulessa, jota myös kansallinen tunneilmasto on tukenut. Tämä on eräs Heikkisen tutkimuksen keskeisistä ajatuksista: hän on halun-

nut nostaa esiin myös muut sotatoimialueella työskennelleet naisryhmät eli sotilaskotisisaret, sairaanhoitajat, Punaisen Ristin apusisaret, puolustusvoimien hallinnollisissa tehtävissä työskennelleet, työvelvolliset sekä erilaisiin siviili- luontoiisiin huoltotehtäviin palkatut. Hän näkee tässä jopa syrjinnäksi luokiteltavassa tilanteessa myös luokkasidonnaisuutta. Työväestö ja työväenliikkeen edustajat oli Heikkisen mielestä suurelta osin suljettu pois politiikasta maailmasotien välisessä valkoisessa Suomessa, jonka ideologiaan ja sisäpolitiikkaan suojeluskuntajärjestö ja Lotta Svärd nojautuivat. Tämä on heijastunut myöhemmin tehtyyn lottatutkimukseen siten, että työväenliikkeen edustajia ei siinä juuri oteta huomioon (s. 19).

Työväenliikkeen toimintamahdollisuuksista valkoisen Suomen politiikassa moni työväenliikkeen tutkija saattaisi kuitenkin olla hieman eri mieltä. Vaikka suojeluskuntajärjestön ideologista luonnetta ei käy kieltäminen, näkyy Seija-Leena Nevala-Nurmen väitöskirjassa *Perhe maanpuolustajana: sukupuoli ja sukupuoli Lotta Svärd - ja suojeluskuntajärjestöissä 1918–1944* (2012) järjestön halu systemaattisesti laajentaa jäsenkuntaansa ja muodostaa suojeluskuntaperheitä, joiden tyttäret liittyisivät lottiin. Tämä ei täysin tue ajatusta poliittisesti homogeenisesta jäsenistöstä. Lotta Svärdissä oli uskonlahkon kaltaisia piirteitä. Sinne olivat varsinkin sodan aikana työväestön tytötkin tervetulleita, kunhan he sitoutuivat noudattamaan sen ”pyhiä” arvoja kuten isänmaallisuutta, työteläisyyttä ja kurinalaista siveyttä.

Siksi onkin hieman yllättävää, että Heikkinen käyttää melkein kokonaisen luvun 1960-luvulla käytyyn kirjallis-yhteiskunnalliseen debattiin lottien mahdollisesta tai mahdottomasta siveettömästä käytöksestä, kun hänen tutkimuksensa *raison d’être* toisaalta on

lottien saaman monopoliaseman vastustaminen ja keskittyminen muihin naisryhmiin. Teemasta myös on jo olemassa Tiina Kinnusen tutkimus *Kiitetyt ja parjatut: lotat sotien jälkeen* (2006), ja Pia Olsson on käsitellyt tutkimuksissaan laajasti lottamyymiä. Heikkisen argumenteissa ei sinänsä ole mitään vikaa, mutta teeman käsittely tuntuu hieman eksyvän fokuksesta. Lukuun sisältyvä lottadiskurssin hahmotteleminen puolustaa kyllä paikkaansa. Siitä käy ilmi, että moni naisten kokemus ja näkemä on haluttu jättää tai jäänyt kansallisen muistin ulottumattomiin.

Kaija Heikkistä kiinnostaa, miten sukupuoli ongelmallistui sodan aikana ja miten naiseutta tuotettiin rintamaolosuhteissa suhteessa miehiin ja muihin naisiin. Hän on ottanut mukaan kohtaamisia vieraan maan edustajien, lähinnä saksalaisten sotilaiden, venäläisten sotavankien sekä valloitetujen karjalaisalueiden asukkaiden kanssa. Naisten kertomukset kohtaamisista vangiksi otettujen venäläisten naissotilaiden kanssa ovat varovaisen ihailevia tai jopa sisarellisia. Miehiin taas suhtauduttiin usein myötätuntoisen säälivästi. Heikkisen tulkinta on, että nämä muutaman naisen tarinoissa esiintyvät ylpeät ja kauniit venäläisnaiset herättivät lähinnä ällistystä. Kohtaamisia saksalaisten naisten kanssa ei mainita, vaikka saksalaisia sotilaskotisaria, *Wehrmachtshelferinnen* ja työvelvollisia, työskenteli Kolmannen valtakunnan sotakoneiston apuna Suomessa, todennäköisesti paljon enemmän kuin venäläisiä naisia. ”*Waffenschwesternschaft*” eli naisten välinen aseveljeys on teema, josta Kaija Heikkisen tutkimus vaikenee. Saksalaiset miehetkin liitetään naisten kertomuksissa ruokaan ja kielivaikkeuksiin, ei sosiaaliseen kanssakäymiseen tai seurusteluun.

Mielenkiintoisia ovat myös venäläiseen muistitietoon perustuvat

kuvaukset suomalaisten miehityspoliitikasta valloitetuilla karjalaisalueilla. Niitä voi verrata Kolmannen valtakunnan harjoittamaan niiden alueiden politiikkaan, jossa oli ”rodullisesti” hyväksyttäviä ihmisryhmiä. Samankaltaisuuksia olivat esimerkiksi kansallisuuden perusteella tapahtuva erottelu, etunimien suomalaistaminen (saksalaiset harrastivat myös suomalaisten työtoveriensa ja ystäviensä nimien saksalaistamista), oman ja kansallisen kulttuurin kietominen yhteisiin rituaaleihin sekä sivistys- ja kulttuuri-imperialismi. Siksi onkin harmi, että Kaija Heikkinen ei ole käyttänyt tutkimuksessaan muistitietoa saksalaisten naisten osallistumisesta kansallissosialistiseen sota- ja miehityshallintoon. Siitä olisi löytynyt samankaltaista poliittisuuden kieltämistä ja isänmaallisuuden painottamista kuin suomalaisten naisten (lottien) keronnasta.¹

Vaikka Kaija Heikkisen tutkimus perustuu melkein kokonaan jo aiemmin julkaistun materiaaliin, onnistuu hän luomaan muutamia sivujuonteita lukuun ottamatta eloisan kuvan siitä, miten sodassa olleet naiset muistavat kokemaansa.

– ANU HEISKANEN

1. Esim. Franka Maubach, *Die Stellung halten. Kriegserfahrungen und Lebensgeschichten von Wehrmachtshelferinnen* (Vandenhoeck & Ruprecht 2009), Rosemarie Killius, *Frauen für die Front. Gespräche mit Wehrmachtshelferinnen* (Militzke 2003) ja Elizabeth Harvey, *Remembering and Reprising. German Women's Recollections of the 'Ethnic Struggle' in Occupied Poland during the Second World War* teoksessa *Home/Front* (Berg 2002).